

Helsingissä 24.5.2022

Professoriliiton lausunto Tieteellisen seuran tutkimusaineistojen ja -menetelmien avoimen saatavuuden osalinjaukseen; Tutkimusmenetelmien- ja -infrastruktuurien avoin saatavuus

Yleistä osalinjauksesta

Tieteen eli tutkimuksen vapaudesta on säädetty perustuslaissa (PL 16 §:n 3 momentti). Tutkimuksen vapautteen kuuluu perinteisesti sen harjoittajan oikeus valita tutkimusaiheensa, tutkimusmenetelmänsä (HE 309/1993 vp s. 64, PeVL 2/2013 vp, s. 2) ja julkistamismenetelmänsä (PL 12 §, HE 309/1993 vp s. 56-57). Tutkimuksen vapaus on tutkijan henkilökohtainen perusoikeus. Julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen (PL 22 §). Tutkimuksen vapauden rajoittaminen on lähtökohtaisesti kiellettyä sekä yliopistojen (yliopistolain 6 § ja 32 §:n 3 momentti), OKM:n (PL 22 §) että Suomen Akatemian toiminnassa (PL 22 §, Suomen Akatemiasta annetun lain 1-2 § ja 9 §n 3 momentti, PeVL 15/2009 vp s. 2).

Toimenpideohjelman 2021-2025 ja osalinjauksen 2 luonnoksen tavoitteisiin ei kuulu näiden tutkijan henkilökohtaisten perusoikeuksien turvaaminen. Toimenpideohjelman 2021-2025 ja luonnoksen tavoitteisiin näyttää pikemminkin kuuluvan laissa säädettyjen tutkijan henkilökohtaisten perusoikeuksien kiertäminen hallinnollisilla käytännöillä. Professoriliitto ei hyväksy parlamentaarisen demokratian luomien pelisääntöjen ohittamista ulkoparlamentaarisin keinoin eikä sitä, että tutkijoita painostetaan julkaisemaan tutkimusaineistonsa ja -menetelmänsä digitaalisessa muodossa ilmaiseksi.

Osalinjaus jättää yleisesti ottaen vaikeaselkoisen vaikutelman. Menetelmät, aineistot ja infrastruktuurit ovat vailla rakennetta eri kohdissa asiakirjaa, ja on vaikea hahmottaa, mihin todella viitataan. Koko osalinjaus jää erittäin abstraktille ylätasolle ja konkretia puuttuu, jää epäselväksi mitä konkreettista ongelmaa yritetään ratkaista ja millä keinoilla.

Linjaus jättää myös avoimeksi, kuka ja millä rahoituksella tekisi linjauksessa lueteltuja toimenpiteitä.

Osalinjauksen puutteet ja vaikeaselkoisuus pitäisi korjata, jotta linjausta voisi asianmukaisesti kommentoida.

Johdanto

Luonnoksen johdannossa todetaan aivan oikein, että hankkeeseen ”liittyy merkittäviä tutkimuseettisiä ja lainsäädännöllisiä kysymyksiä sekä rajoitteita”. Johdannossa ei kuitenkaan todeta, mitä nämä tutkimuseettiset ja lainsäädännölliset kysymykset ja rajoitteet ovat.

Tärkeimmät lainsäädäntöön perustuvat rajoitteet ovat tutkijan vapaus valita mitä hän julkaisee ja miten hän sen julkaisee sekä tutkijan omaisuudensuoja. Tutkijan immateriaalioikeudet heijastavat näitä oikeuksia. Vastaavat tutkijan oikeudet ovat voimassa myös kansainvälisellä tasolla. Suomessa on sovellettava Euroopan unionin perusoikeuskirjaa. Professoriliitto korostaa, että tutkijan henkilökohtaisia perusoikeuksia ja immateriaalioikeuksia on kunnioitettava myös Unescon vuonna 2021 antaman avoimen tieteen suosituksen mukaan. Suosituksessa todetaan, että avointa tiedettä rajoittavat ”the protection of human rights” sekä ”the protection of intellectual property rights”.

Luonnoksen johdannon mukaan ”taloudellisesti kestävä avoimuuden edistäminen merkitsee sitä, että keskeiset avoimen tieteen infrastruktuurit ovat voittoa tavoittelemattomia”. Tosiasiallisesti kestävä tieteen edistäminen ei kuitenkaan ole mahdollista ilman voittoa tavoittelevien yritysten merkittävää panosta.

Yritykset osallistuvat ensinnäkin tutkimukseen. Marinin hallituksen TKI-strategiaan kuuluu nostaa Suomen tutkimus- ja kehittämismenojen osuus 4 prosenttiin bruttokansantuotteesta vuoteen 2030 mennessä luomalla edellytyksiä yritysten ja korkeakoulujen yhteistyölle. Suurimman osan rahoituksesta on tarkoitus löytyä yksityiseltä sektorilta.

Yritykset osallistuvat myös julkaisutoimintaan. Tieteelliset kustantajat ovat merkittävä osa tieteen kansainvälistä ja kansallista infrastruktuuria. Kotimaiset tieteelliset kustantajat takaavat sen, että tieteellistä tutkimusta ja oppimateriaaleja julkaistaan myös kansalliskielillä. Osalinjauksen luonnoksen tavoite voiton kieltämisestä on omiaan vaikeuttamaan kotimaista tiedettä ja tuhoamaan kansallista kulttuuriperintöä.

Linjauksen rakenne ja tausta, toimeenpano ja seuranta

Osalinjauksen johdannossa kerrotaan, että ”linjauksen on laatinut suomalainen tutkimusyhteisö”. Professoriliitto korostaa, että Suomen professorikunta ei ole laatinut linjausta. Professoriliitto painottaa, että lakiin perustuvassa länsimaisessa demokratiassa millään ulkoparlamentarisella hankkeella ei kaiveta jokaiselle tutkijalle laissa annettua suojaa.

Osalinjauksen johdannossa kerrotaan lisäksi, että ”muuttuva kansainvälinen ympäristö vaikuttaa tavoitteisiin ja niiden toimenpiteisiin nopeammin kuin periaatteisiin”. Professoriliitto korostaa, että tutkijoiden henkilökohtaiset perusoikeudet ja tutkijoiden immateriaalioikeudet eivät ole lähiaikoina muuttumassa länsimaisissa demokratioissa.

Osalinjauksen johdannon mukaan ”tutkimusaineistojen ja -menetelmien avoimen saatavuuden linjauksen toimeenpanosta vastaa koko suomalainen tutkimusyhteisö”. Professoriliitto korostaa, että koko suomalaisen tutkimusyhteisön on kunnioitettava lakisääteisiä rajoituksia ja erityisesti tutkijoiden henkilökohtaisia perusoikeuksia ja tutkijoiden immateriaalioikeuksia.

Tutkimuksen vapaus ja tutkijan vastuu

Luonnoksen johdannossa väitetään linjauksen tukevan oikeudellisia ja eettisiä näkökohtia. Osalinjauksen luonnos ei kuitenkaan perustu mihinkään oikeudelliseen analyysiin osalinjauksen tavoitteiden oikeudellisista rajoituksista.

Luonnoksessa väitetään linjauksen pyrkivän lisäämään tutkimuksen vapautta. Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistuksen, Unescon vuoden 1997 suosituksen, Euroopan unionin perusoikeuskirjan, Suomen perustuslain, yliopistolain ja tekijänoikeuslain valossa tutkimuksen vapauteen kuuluu tutkijan oikeus päättää siitä, julkaiseeko hän tutkimuksensa, mitä hän julkaisee, miten hän sen julkaisee ja missä hän sen julkaisee. Luonnos antaa väärän kuvan tutkimuksen lakisääteisestä vapaudesta. ”Tutkimuksen vapaudella” tarkoitetaan luonnoksessa tosiasiallisesti tutkijoiden painostamista julkaisemaan tutkimusaineistonsa ja -menetelmänsä ns. ”avoimen tieteen” periaatteiden mukaan. Oikeudelliset näkökohdat on luonnoksessa korvattu aatteellisilla näkökohdilla ja oikeudellinen analyysi uuskielellä.

Professoriliitto edellyttää, että oikeudelliset reunaehdot on todettava selkeästi jaksossa ”tutkimuksen vapaus ja tutkijan vastuu”.

Riskit ja uhat

Osalinjauksen johdannon olisi syytä perustua vaikutusanalyysiin. Vaikutusanalyysi on kuitenkin jäänyt ylimalkaiseksi ja tarkoitushakuiseksi.

Osalinjauksen johdannossa ei esimerkiksi käsitellä lainkaan sitä, että aineistojen digitaalinen ja ilmainen saatavuus saattaa rajoittaa yritysyhteistyötä ja tutkimuksen jalostamista kaupallisiksi innovaatioiksi. Professoriliitto huomauttaa, että Marinin hallituksen tavoitteena on valtioneuvoston hyväksymän kansallisen aineettomien oikeuksien strategian mukaisesti ”vahvistaa aineettomien oikeuksien arvon rakentamista yhteistyössä yritysten ja korkeakoulujen teollisten innovaatioiden kaupallistamiseksi ja monistamiseksi teollisessa mittakaavassa kansainvälisille markkinoille”.

Osalinjauksen johdannossa ei myöskään tarkastella tulonmenetyksiä. Kun kotimaisen tutkimuksen perusteella kehitetään kotimaista liiketoimintaa, taloudellinen toimeliaisuus kasvaa ja Suomi voi ehkä saada lisää vientituloja. Kun aineistot ovat ilmaiseksi kansainvälisessä käytössä, kotimaista liiketoimintaa ei ehkä synny.

Kansainvälinen viitekehys

Professoriliitto huomauttaa, että kansainvälisen viitekehysten tarkastelussa kansainvälisen oikeudellisen viitekehysten käsittely on jäänyt ylimalkaiseksi. Osaluonnoksen johdannossa todetaan ainoastaan, että ”toimintaympäristöä muovaa myös datan avoimuutta koskeva nykyinen ja tuleva EU-sääntely, esimerkiksi avoimen datan direktiivi”.

Kansainvälisellä oikeudellisella viitekehyksellä on merkitystä, koska tutkimuksen vapaus kuuluu tutkijan henkilökohtaisiin perusoikeuksiin. Tutkijan henkilökohtaisia perusoikeuksia turvataan sekä kansallisesti että kansainvälisesti.

Euroopan unionin perusoikeuskirjan 13 artiklan mukaan taiteen ja tieteellisen tutkimuksen vapaus turvataan ja akateemista vapautta kunnioitetaan. Euroopan korkeakoulualueella (EHEA) tutkimuksen vapautteen kuuluu muun muassa tutkijan henkilökohtainen oikeus päättää siitä, millä tavalla ja mitä kanavia käyttäen hän tutkimustuloksiaan levittää (Rome Ministerial Communiqué, Annex I, Statement on Academic Freedom, 2020). Tämä linja vastaa Unescon vuoden 1997 suositusta (suosituksen kohta IV.12). Se on myös oikeudellinen vaatimus (C-66/18 Euroopan komissio v Unkari).

Euroopan unionin perusoikeuskirjan 17 artiklan 1 kohdan mukaan keneltäkään ei saa riistää hänen omaisuuttaan muutoin kuin yleisen edun sitä vaatiessa laissa säädetyissä tapauksissa ja laissa säädettyjen ehtojen mukaisesti ja siten, että hänelle suoritetaan kohtuullisessa ajassa oikeudenmukainen korvaus omaisuuden menetyksestä. Euroopan unionin perusoikeuskirjan 17 artiklan 2 kohdan mukaan teollis- ja tekijänoikeudet turvataan.

Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen 15 artiklan 1 kohdan c alakohdan mukaan jokaisella on oikeus nauttia tieteellisten, kirjallisten tai taiteellisten tuotteidensa henkisille ja aineellisille eduille suodusta suojasta. Tieteellisten, kirjallisten tai taiteellisten tuotteiden tekijällä on toisin sanoen myös oikeus nauttia työnsä aineellisista eduista. Tämä oikeus on läheisessä yhteydessä moniin muihin yleissopimuksen turvaamiin oikeuksiin. Se on ”closely linked to the rights to the opportunity to gain one’s living by work which one freely chooses (art. 6, para. 1) and to adequate remuneration (art. 7 (a)), and to the human right to an adequate standard of living (art. 11, para. 1)” (UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 17, 12.1.2006).

Professoriliitto huomauttaa, että avoimen datan direktiivin (2019/1024/EU) soveltamisala on rajoitettu. Avoimen datan direktiiviä ei sovelleta ”asiakirjoihin, joihin kohdistuu kolmansien osapuolten teollis- ja tekijänoikeuksia” (1 artiklan 1 kohdan c alakohta), kuten yliopistotutkijan aineistoihin, joiden tekijänoikeudet kuuluvat tutkijalle (ks. 1 artiklan 1 kohdan l alakohta). Professoriliitto huomauttaa lisäksi, että avoimen datan direktiivi ei anna kenellekään automaattista oikeutta yliopistotutkijan aineistoihin, koska avoimen datan direktiivi ei rajoita eikä voisikaan rajoittaa tutkijoiden immateriaalioikeuksia (ks. 10 artikla).

Avoimen datan direktiivin soveltamisalan rajoitukset on otettu huomioon direktiivin kansallisessa täytäntöönpanossa. Lakia julkisin varoin tuotettujen tutkimusaineistojen uudelleenkäytöstä (713/2021) ”ei sovelleta asiakirjoihin, joihin kohdistuu kolmansien osapuolten teollis- tai tekijänoikeuksia” (1 §:n 2 momentti) kuten tutkijoiden immateriaalioikeuksia. Lakia kuitenkin sovelletaan sellaiseen julkisesti rahoitettuun tutkimusaineistoon, jonka tutkijat ovat ”asettaneet julkisesti saataville tietovaraston kautta” (1 §:n 1 momentti).

Osalinjauksen johdannossa pyritään oikeuttamaan tutkijoiden lakisääteisten oikeuksien polkeminen väittämällä, että joku muukin niitä polkee. Osalinjauksen johdannossa väitetään rahoittajien ja tiedekustantajien esittävän jonkinlaisia tutkimusaineistoja ja -menetelmiä koskevia vaatimuksia. Professoriliitto korostaa, että kansainvälinen oikeudellinen viitekehys suojaa yksittäistä tutkijaa myös suhteessa rahoittajiin ja kustantajiin.

Linjauksen tavoite 1

Osalinjauksen mukaan ”täysin avoimet tutkimuskäytännöt ovat ensisijainen työskentelytapa”. Osalinjauksen mukaan tutkimus ei täytä korkealaatuisen tutkimuksen standardeja, ellei kaikkien julkaistujen tutkimusten ja asiantuntijalausuntojen aineistoja ja menetelmiä avata linjauksen tavoitteita tukevassa muodossa ja tutkimusmenetelmiä pääsääntöisesti viimeistään niihin perustuvien raporttien ja asiantuntijalausuntojen julkaisemisen yhteydessä.

Professoriliitto korostaa, että voimassa olevan oikeuden lähtökohta on päinvastainen. Tutkijoilla ei ole avoimen datan direktiivin (2019/1024/EU) tai julkisin varoin tuotettujen tutkimusaineistojen uudelleenkäytöstä annetun lain (713/2021) mukaan mitään velvollisuutta julkaista aineistojaan millään alustalla, koska tutkijoiden henkilökohtaisia perusoikeuksia ja immateriaalioikeuksia on kunnioitettava. Osalinjauksella on näin ollen ristiriidassa voimassa olevan oikeuden kanssa.

Professoriliitto korostaa myös, että Suomen kansakunnan selviytyminen edellyttää myös yliopistoissa ja tutkimuslaitoksissa harjoitetun tutkimuksen taloudellista hyödyntämistä yhteistyössä yritysten ja valtiovallan kanssa. Osalinjauksen edellyttämät ”täysin avoimet tutkimuskäytännöt” ovat omiaan vaikeuttamaan tutkimuksen kaupallista hyödyntämistä ja siten myös yksityistä tutkimusrahoitusta.

Linjauksen tavoite 2

Tavoitteessa 2 ei ole huomioitu, etteivät tutkimusorganisaatiot ja -rahoittajat ole ainoat relevantit osapuolet tutkimusaineistoihin ja -infrastruktuureihin liittyen. Myös kustantajat tulee huomioida, muuten uhkana on, ettei suomalaiselle kustannustoiminnalle jää toimimisedellytyksiä. Tavoite ja toimenpiteet tulee laatia siten, että kaikkien relevanttien toimijoiden asema huomioidaan.

Linjauksen tavoite 3

Professoriliitto on samaa mieltä siitä, että tutkimusprojekteihin osallistuvien on yleensä tarkoituksenmukaista sopia keskinäisistä oikeuksistaan. Professoriliitto kuitenkin korostaa, että yliopistoja ja Suomen Akatemiaa on kielletty rajoittamasta tutkimuksen ja korkeimman opetuksen vapautta työsuhteessa (yliopistolain 32 §:n 3 momentti ja Suomen Akatemiasta annetun lain 9 §:n 3 momentti). Professoriliitto vastustaa sellaisten sopimusmallien käyttöä, joilla yliopistojen tutkijoita pyritään painostamaan luopumaan lakiin perustuvista oikeuksistaan. Kohtuuttomien sopimusehtojen oikeusvaikutuksista on säädetty muun muassa työsopimuslaissa, oikeustoimilaissa ja tekijänoikeuslaissa.

Professoriliitto-Professorsförbundet

Jukka Heikkilä
Puheenjohtaja

Tarja Niemelä
Toiminnanjohtaja

Lausunnon valmistelija Professoriliiton tekijänoikeustyöryhmän puheenjohtaja, professori Petri Mäntysaari

